

Som reaktion på terrorangrebet i København i 2015, hvor den jødiske vagt Dan Utzon blev dræbt foran Københavns Synagoge, blev der på initiativ af muslimer dannet en fredsring rundt hele bygningen. Her ses fra venstre Özlem Cekic, Yahya Hassan, Bent Melchior og Naveed Baig

Jødisk-muslimske relationer i Danmark og vejen til omsorgsfuld sameksistens

Af Naveed Baig

Jeg husker, at jeg var i Botanisk Have med en veninde en dejlig sommerdag i København. Vi gik sammen og iagttog blomsternes fortryllende farver og søens beroligende bevægelser forårsaget af den stille brise. Vi gymnasieelever var fulde af liv og ekstase. På et tidspunkt under gåturen bemærker jeg en bænk ikke langt fra søen, hvor der sidder en dreng på omtrent min alder. Han har en kalot på hovedet, og straks skifter min sommerlige ekstase til vrede og bitterhed. Jeg giver ham nogle ”onde” øjne og stirrer på ham. Jeg husker ikke, om jeg kaldte ham for noget, men min veninde insisterede på at komme videre og trak mig væk fra bænken, hvor jeg var på vej hen. Jeg ved ikke, hvad jeg havde sagt eller gjort, hvis jeg var kommet ham nærmere, men det havde næppe været særlig harm-løst.

Vi spoler tiden ca. 16 år frem til 2009. Jeg sidder til et konstitueringsmøde i det kommende Jødisk-Muslimsk

Netværk, som jeg er inviteret til af Bashy Quraishy, en indisk muslim, der har arbejdet med menneskerettigheder og interreligiøs dialog i mange år. Jeg har endnu ikke besluttet mig for, om jeg skal være en del af netværket, som også tæller overrabbiner Bent Melchior, skolelærer Linda Herzberg og forfatter Aminah Tønnsen m.fl. En af deltagerne med jødisk baggrund fortæller, hvor vigtige gode relationer mellem jøder og muslimer er, og udtrykker med en trist stemme sin store sorg over en episode, hvor hendes søn var blevet verbalt overfuset og sparket af en muslimsk dreng, fordi han var jøde. Hun var ikke færdig med at tale, men jeg kunne allerede mærke blodet koge inde i mig, og jeg blev vred. Jeg fik en déjà-vu-oplevelse af episoden i Botanisk Have.

Disse to episoder har haft afgørende indflydelse på mit liv. Jeg lærte meget af episoden, der foregik i Botanisk Have, de efterfølgende år som udlandsstuderende og ikke mindst qua en større indsigt i min religion og dens forhold til andre religioner og livssyn. Det var begyndelsen på mit mangeårige engagement i Jødisk-Muslimsk Netværk (indtil det blev opløst og nu fungerer som et uformelt netværk for jødiske og muslimske kvinder), og jeg er stadigvæk aktiv i interreligiøs dialog med jøder, kristne og andre. Det var den jødiske mors smertelige fortælling, som overvældede mig. Selvom

Israel-Palæstina-konflikten og bosættelsespolitikken fyldte meget i min bevidsthed – og stadigvæk gør – lær-

te jeg at skelne mellem en helt almindelig dansk-jødisk kvinde og konflikten i Mellemøsten. Jeg måtte involvere mig i netværket for at skabe større forståelse og bånd mellem jøder og muslimer bosat i Danmark.

Jeg skriver dette kapitel som muslimsk teolog og som en, der har været engageret i interreligiøs dialog med bl.a. danske jøder, fra de reformvenlige til de ortodokse, i både Danmark og udlandet. Dette er ikke en forskningsartikel, men kapitlet tager udgangspunkt i mine personlige erfaringer med det jødiske liv i Danmark og relationen til de danske muslimer. Derudover nævner jeg mine teologiske refleksioner om forholdet mellem de to monoteistiske religioner. Det er heller ikke nogen hemmelighed, at dette dialogarbejde har affødt nogle relationer og bånd til danske jøder, som jeg kalder venner i dag. Min tilgang til emnet ”400 års jødisk liv i Danmark” er derfor erfaringsbaseret og har en religionsteologisk vinkel, der forsøger at kaste lys over det fælles gods, som de to semitiske religioner deler, nyder og praktiserer. Når det er sagt, så er jødedom og islam to vidt forskellige religioner med hver deres troslære, ritualer og unikke historie.

Koranen og jøder

Min interesse for forholdet mellem islam og andre religioner blev som sagt bl.a. vakt i forbindelse med mine universitetsstudier i Pakistan, men også mit møde med sufisme allerede i de sene teenageår i Danmark gjorde, at jeg

var åben og nysgerrig over for andre mennesker. For mig og for langt de fleste muslimer i verden er Koranen *modus operandi* og en vejviser. Sammen med profeten Muhammeds liv og sædvane danner de to fundamentet for islam og islamisk teologi. Koranen er den yngste af de tre kendte monoteistiske skrifter og har meget at sige om de tidligere åbenbaringer, der kom til jøder og kristne, men også til andre grupper. Jeg vil i de følgende afsnit kaste lys over Koranens syn på jøder og jødedommen, fordi det er et emne, der har en stor offentlige interesse og således ikke kun er et anliggende for jøder og muslimer. Dette emne er også betændt, fordi fortællingen især fra den islamhadske fløj er, at Koranen er decideret jødefjendtlig, og derfor må muslimer tage afstand fra Koranen og de bestemte vers. Jeg vil lade versene tale for sig selv og ikke nedfælde de klassiske koranfortolkninger over hvert enkelt vers. Det vil give læserne mulighed for selv at vurdere og reflektere over versene.

De, der tror, og de, der er jøder, kristne og sabier; de, der tror på Gud og den yderste dag og handler ret, de vil få deres løn hos deres Herre. De skal ikke være bange og bliver ikke bedrøvede. (2:62)

Blandt Moses' folk er der et fællesskab, som retleder med sandheden og øver retfærdighed i kraft af den. (7:159)

Israels børn! Tænk på den nåde, Jeg har vist jer! At Jeg har udmærket jer frem for alverden! (2:47)

Der er flere positive og rosende vers i Koranen om jøder og jødedommen, der anerkendes som en guddommelig inspireret religion, og jøder som et udvalgt folk. De er også kategoriseret som "Bogens Folk" – en særlig titel givet til de folkeslag, der har modtaget åbenbaringer fra Gud – kristne, jøder og andre. I en hadith-samling berettes det, at profeten Muhammed blev inviteret til en jødisk skole og tog imod invitationen. Han blev bedt om at dømme i et spørgsmål vedrørende de halachiske love (samling af jødisk lov). Profeten bad om at få Torahen bragt, og da den kom, rejste han sig fra den pude, han sad på, lagde Torahen på den og sagde: "Jeg tror på dig og på Dig, der har åbenbaret den." Profeten Muhammed sendte bud efter en jødisk lærd, formentlig så de kunne have en fælles drøftelse om emnet.

Denne beretning viser, hvor stor en respekt profeten udviste Torahen ved at rejse sig op for den og lægge den på en forhøjet plads. Det forhold, at han ønskede at rådslå med en jødisk lærd, fortæller om hans ønske om dialog. Faktisk ligger Koranen op til en større forståelse af de tidligere skrifter, der kan bekræfte de åbenbaringer, som profeten selv modtager: "Hvis du er i tvivl om det, som Vi har sendt ned til dig, så spørg dem, der har læst Skriften op før dig! Sandheden er kommet til dig fra din Herre; vær

derfor ikke blandt dem, der tvivler!” (10:94). Koranen og islams religiøse historie er bygget op omkring jødedommen og den centrale lærdom fra f.eks. åbenbaringerne på Sinai-bjerget, men også profetfamilietræet fra Abraham, der illustrerer en dyb afhængighed og forbundethed mellem jøder og muslimer. Jøder, kristne, muslimer og andre er fætre og kusiner, hvis man anser sig selv som stammen de fra Abraham.

Der findes også koranvers, der kritiserer særlige grupper af jøder og deres praksis i stærke vendinger:

Men fordi de brød deres pagt, forbandede Vi dem og forhærdede deres hjerte, så de rykker ordene ud af deres sammenhæng og har glemt en del af de påmindelser, som de har fået. Du vil altid se forræderi fra deres side, undtagen fra nogle få af dem. Tilgiv dem og bær over! Gud elsker dem, der handler godt. (5:13)

Hvorfor forbyder rabbinerne og de skriftkloge dem ikke at føre syndig tale og fortære uretmæssigt gods? Ulykkeligt er det, som de foretager sig. (5:63)

De af Israels børn, der var vantro, blev forbandet af David og Jesus, Marias søn. For de var opsætsige, og de begik overtrædelser. (5:78)

Koranen, som er Guds ord for muslimer, langer kraftigt ud mod dem, der går imod Guds formaninger uanset religiøs baggrund. Disse vers har naturligvis en særlig kontekst og en retorik, der ikke kan bruges som en general holdning til jøder eller jødedommen. Det skyldes, at Koranen blev åbenbaret over en periode på 23 år, og den tager udgangspunkt i forskellige situationer og scenarier, der udspiller sig under profetens levetid. Man kan bruge flere ord for at beskrive Koranens forhold til jødedommen: 1) anerkendelse og ros, 2) kritik, fordømmelse og straf samt 3) formaninger og advarsler. Denne ambivalens i relationen mellem Koranen og jødedommen/jøder kan man ikke undgå at bemærke, når man læser Koranen.

Personligt er jeg overrasket over, hvor mange gange *Bani Israeel* (Israels børn/folk) nævnes, når jeg reciterer Koranen, hvor læseren (og *Bani Israeel*) bliver bedt om at ihukomme de nådegaver, som de fik tildelt af Gud. Israels børn bliver nævnt 43 gange i Koranen, og profeten Moses er det individ, der hyppigst bliver nævnt i Koranen. Han er en af *Ulal azam anbiya* (en af de fem ærkeprofeter, der fik særskilt sharia/leveregler). På det menneskelige plan skelner Koranen ikke mellem mand eller kvinde, nationer og religioner. Gud har hædret alle mennesker som Adams børn. I Guds øjne er graden af *taqwa* (gudsbevidsthed) afgørende, ikke køn, etnicitet og kultur.

Gud og leveregler - de mange ligheder mellem jødedom og islam

I både jødedom og islam er bøn (på fastlagte tidspunkter i døgnet), faste (på specifikke dage) og den rituelle afvaskning (før riterne) en central del af den religiøse og spirituelle praksis. Både islam og jødedom er ikke alene optaget af gode intentioner (som er kernen), men også af, hvordan man handler på de intentioner (frugterne). De religiøse riter er ikke spontane, tilfældige handlinger, men specifikke udtryk for hengivelse og tjeneste. I begge religioner er bordbøn både før og efter måltidet anbefalelsesværdigt, og der er bønner for nærmest al aktivitet. At leve med Guds ihukommelse og udvise taknemmelighed i alle ens hverdagshandlinger er dybt integreret i de to mono-teistiske religioner. Jøder og muslimer stræber begge efter en fredelig samfundsorden, godt naboskab, næstekærlighed og retfærdighed.

De kalder begge Gud for bl.a. Den Barmhjertige, *El-Rachum* (hebraisk) og *Al-Rahman* (arabisk), der stammer fra den samme rod i begge sprog og betyder livmoder. Ligesom livmoderen giver tryghed, næring og liv til fosteret, så er Gud den livgivende og beskytteren af menneskeheden. I både islam og jødedom er der en klar forståelse af, at Guds barmhjertighed er større end hans vrede, og at han er den tilgivende. Der er ingen treenighedslære i den jødiske og muslimske gudsforståelse, men der er stor enighed om, at kristne, muslimer og jøder tilbeder den

samme ene og unikke Gud, på trods af at forståelsen af Gud varierer. Man afbilder ikke Gud i islam og jødedom, og der er heller ikke menneskelige afbildninger i moskeer eller synagoger.

I islam og jødedom har de profeter, der nævnes i de hellige skrifter, ualmindelig stor betydning. De er dødelige (der er nogle undtagelser) og ikke guddommelige. Mange profeter i Det Gamle Testamente nyder stor respekt og ses som rollemodeller for muslimer. Moses, Job, David, Noah, Abraham, Isak og Jakob er blot nogle eksempler. En central del af den muslimske troslære indbefatter troen på alle gudsendte profeter.

Selvom Helvede ikke optræder i jødiske skrifter, som det gør i islam og kristendom, er der en opfattelse af, at gode og onde mennesker kommer forskellige steder hen i det hinsidige. I islam og jødedom er der en tro på engle og dæmoner, ligesom kristendommen også har navne og beskrivelser for forskellige typer engle og dæmoner.

Den gyldne islamiske tidsalder - intellektuel og spirituel blomstring

Mens jeg skriver dette kapitel, befinder jeg mig i Córdoba i Spanien, hvor jeg bor i den gamle bydel. I 1000- og 1100-tallet var Córdoba i Andalusien Europas næststørste by med en halv million indbyggere. Den havde ca. 70 biblioteker, 700 moskeer og 300 offentlige bade. Der var gadebelysning, boghandlere, kirker og synagoger.

I Córdoba's gamle bydel støder man på statuer af store tænkere og lærde, der er født i byen og bidrog til bl.a. dens islamiske storhedstid. Det er personligheder som den jødiske skriftklog Moses Maimonides (født 1138), filosof og teologen Ibn Rushd (født 1058) og retsteologen Ibn Hazm (født 994). Det var her, kaliffen Al-Hakam 2. (født 915) samlede kristne, jøder og muslimer til at oversætte bøger fra latin og græsk til arabisk. Det var en særlig historisk tid og en tid, som man som muslim ser tilbage på med stolthed og ærefrygt.

Jøderne i Spanien oplevede relativ frihed og tolerance under det muslimsk styre, der varede fra 712 til 1492. Mange jøder fik høje stillinger helt inde i centraladministrationens magtrum, mens andre udmærkede sig inden for de videnskabelige, medicinske, litterære, sproglige og filosofiske discipliner. Der var også undtagelser, f.eks. da muslimske almohader overtog store dele af Sydspanien og indførte strenge regler over for ikke-muslimer og de muslimer, der ikke var ligesindede. Den muslimske periode i Spanien beskrives ofte som en ”gylden islamisk tidsalder”, fordi der var en opblomstring af viden, og biblioteker, høje læreanstalter, hospitaler og offentlige bade blev etableret, hvilket bl.a. gjorde, at litteratur, poesi, kunst og arkitektur kunne blomstre. Både muslimer og ikke-muslimer ydede store bidrag til denne udvikling, og tiden kaldes for *convivencia*, der betyder fredelig sameksistens.

Selvom man ikke kan sammenligne de rettigheder, som jøder, kristne og andre ikke-muslimer fik tildelt dengang, med dagens menneskerettighedsstandarder, var det alligevel en revolutionerende tilgang i forhold til datidens kultur og normer. Eksempelvis kunne ikke-muslimer leve der, hvor de havde lyst til, og de var ikke slaver. De kunne praktisere deres religion og bygge religiøse helligdomme, dog uden at missionere over for muslimerne, og de religiøse højtider skulle neddæmpes i det offentlige rum. Der var ingen begrænsning på den type arbejde, som kristne og jøder kunne udføre, men de var underlagt en slags religiøs skat kaldet *jizya*, der særligt var målrettet mod dem, men de var til gengæld fritaget fra at betale den religiøse skat, *zakah*, som muslimer var underlagt.

Ikke-muslimer var ikke tvunget til at konvertere og var heller ikke forpligtet til at kæmpe i magthavernes hær. Koranens budskab om religiøs pluralisme, jf. vers 2:62, og profetens liv m.m. kan have haft stor indflydelse på den måde, hvorpå religionerne kunne leve i forholdsvis stor harmoni med hinanden.

Det var i denne periode, at nogle af de største jødiske tænkere levede. Moses Maimonides, Ibn Gabirol, Ibn Paquda og Jehuda Halevi er blot nogle. Jødernes historie gjorde bl.a., at de var veltrænede i diplomatiets kunst, var intelligente, alsidige og var stærkt medvirkende til at skabe den islamiske guldalder. Værker af Aristoteles, Platon, Galen og alle de andre store græske tænkere blev

bevaret og oversat til arabisk for senere at blive fortolket, hvilket sikrede deres overlevelse. Der opstod en gensidig jødisk-muslimsk intellektuel vekselvirkning, der havde en stor indflydelse på udviklingen af filosofi, medicin, jura, astronomi, kemi, spiritualitet og teologi.

Sufisme og jødisk spiritualitet

Mellem 1000- og 1200-tallet var sufisme (islamisk spiritualitet) den retning, der havde den største eksterne påvirkning på jødisk spiritualitet i den muslimske verden. Det var i samme periode, at jødisk-sufi pietisme tog sin form med begyndelse i Egypten med Maimonides' søn Abraham Maimonides (født 1186).

Ibn Paquda (født 1050), en jødisk mystiker og lærd, skrev, hvad der beskrives som det første spirituelle værk inden for jødedommen, var stærkt inspireret af sufisme og sufi-mystikere. Værket *Hjertets forpligtelser* blev set som en modig, men uheldig nyskabelse med jødiske briller, fordi det var første gang, at der i jødisk teologisk litteratur var brugt ordet ”hjerte”.

Stærkt inspireret af Al-Muhasibi, Al-Junayd og Al-Qushayri, som var store og anerkendte muslimske autoriteter, samt sufier udfoldede Ibn Paquda bl.a. teorier om kærlighed, sjælens rejse, guddommeligt lys og forskellen mellem det indre og det ydre i sin bog, hvilket alle var temaer fra pietistiske sufiværker. Ibn Paquda undlod dog de dele af sufi-teologien, som ikke var i harmoni med hans

eget religiøse ståsted. Det gjaldt f.eks. tanken om ekstrem askese (prædiket af nogle sufier) som tanken om ”selvets udslettelse”, og han havde en kritisk holdning til spørgsmålet om ”enhed med Gud”. Selvom Ibn Paquda ikke direkte nævner sine kilder, er det meget klart, hvor inspirationen kommer fra. Han beretter f.eks. om en vismand, der siger: ”I er kommet fra et mindre slag, indstil jer nu til det større slag – den imod jeres lavere selv.” De muslimer, der kender til hadith-litteraturen, vil med det samme kunne genkende denne vismands identitet: profeten Muhammed.

Den hebraiske version af Ibn Paqudas bog har direkte haft en indflydelse på moderne jødisk tænkning om spiritualitet, især om emnet stilhed og meditation. Nogle forskere mener også, at der har været en indflydelse fra sufi på kabbala (jødisk spiritualitet) og omvendt, og de fremhæver den jødiske åbenhed over for islamiske kilder, bl.a. ved at citere den gamle babylonske Talmud.

Jødisk indflydelse på sufisme kom primært fra talmudiske læreanstalter i Bagdad i islams formative periode, hvor bl.a. omtale af i *isra'iliyaat* (israelitiske pietistiske historier) blev videregivet og kanoniseret af sufier og muslimske lærde, selvom profeten Muhammed mundtligt videregav mange af dem selv i sin levetid. Mange af historierne i *isra'iliyaat* har deres oprindelse i *Pirkei Avot* (kapitler om fædrene), der vidner om jødisk pietisme.

Der er ikke de store historiske beviser for længerevarende personlige møder mellem sufier og kabbala-praktikere, men der er dokumentation for en gensidig påvirkning gennem skrevne værker om emnerne. Da repræsentanter – både sufier og kabbala-inspireret – fra netværket Jerusalem Peace Makers kom til Danmark i 2007, blev der lagt vægt på, at der igennem tiden og frem til i dag har været en fælles spirituel praksis mellem de to retninger inden for jødedom og islam. Denne praksis blev vi vidner til, da de to repræsentanter, nu afdøde Shaykh Bukhari og Eliyahu McLean, indledte forsamlingen i en fælles ihukommelse af Gud ved at fremsige ordene *shalom, salaam* (fred).

Den spirituelle vej i islam og jødedom, der har manifesteret sig igennem sufisme og kabbala, har mange lighedspunkter, og de har influeret hinanden igennem historien. Det interessante er, hvordan de hver især forsøger at nærme sig Gud igennem askese, gode handlinger og dyb længsel.

Jødisk-muslimsk samarbejde og samfundsdeltagelse

Et af resultaterne af øget jødisk-muslimsk samarbejde i Danmark har været, at man i højere grad har udbygget relationer og medtænker hinandens behov og rettigheder. Et konkret eksempel fra 2022 er en pressemeddelelse fra Det Jødiske Samfund i Danmark, der tog afstand fra en anbefaling fra ”Kommissionen for den glemte kvin-

dekamp” om et forbud mod religiøse tørklæder i grundskolen. Forslaget fra kommissionen mødte stor kritik fra forskere og andre, da den angriber en basal frihedsret til at gå klædt sådan, som man selv ønsker.

I det følgende vil jeg beskrive de initiativer og projekter, hvor der især har været jødisk-muslimsk samarbejde.

Drengeskæring

Drengeskæring er en naturlig og integreret del af muslimsk og jødisk liv. Indgrebet bliver betegnet som ”ifølge naturen” i hadith-litteraturen (fortællinger om, hvordan profeten Muhammed levede). Profeten Abraham, stamfaderen for jøder, muslimer og kristne, var den første, der blev omskåret ifølge traditionerne, og for muslimer er omskæring sunnah (profetisk praksis), som i virkeligheden er blevet en obligatorisk handling for mange. Dog er omskæring ikke en betingelse for at være muslim.

Der er en stor identitetsfølelse forbundet med at være omskåret og tilhøre et folk, som man deler fælles værdier med, sådan som det også er for jøder. Derfor bliver drengeskæring både en religiøs skik og en stærk kulturel markør, der bekræfter ens muslimske eller jødiske identitet. For jøder såvel som for muslimer ligger denne praksis dybt indlejret i selvforståelsen.

Det er kun i de seneste ca. 15 år, at debatten om drengeskæring er taget til i Danmark. Danske muslimer og jøder har haft et åbent og seriøst samarbejde om at

bevare retten til at udføre drenges omskæring i Danmark. Foreningen CircumInfo.dk blev dannet i 2016 for at imødegå den misinformation, der findes i den offentlige debat. CircumInfo.dk har både muslimer, jøder, kristne og ateister som medlemmer og i bestyrelsen. CircumInfo.dk er fortsat aktiv og monitorerer og deltager i debatten om drenges omskæring i Danmark.

Særligt i forbindelse med borgerforslaget om drenges omskæring (fremsat i 2018, endeligt nedstemt i Folketinget i 2021) rakte CircumInfo.dk ud til jødiske og muslimske samarbejdspartnere for at styrke samarbejdet.

I forbindelse med TV 2's dokumentarprogram om illegal drenges omskæring fra efteråret 2021, "Omskæring bag lukkede døre", samledes de dansk-muslimske organisationer på en måde, der ikke er set tidligere i dansk-muslimsk historie. Her tog de muslimske organisationer ansvar og kom med en nuanceret og pragmatisk reaktion, der blandt andet fordømte illegale omskæringer og samtidig efterlyste mere tillid mellem myndigheder og de grupper, der praktiserer drenges omskæring. Derudover ønskede de en evidensbaseret oplysningsindsats, der har fokus på patientsikkerhed og samtidig forebygger illegale omskæringer.

I Danmark er regelgrundlaget for drenges omskæring fastlagt i Styrelsen for Patientsikkerheds notat "Ikke-terapeutisk omskæring af drenge" og "Vejledning om ikke-te-

rapeutisk omskæring af drenge”. De muslimske og jødiske organisationer følger denne vejledning.

De personlige relationer mellem muslimske og jødiske nøglepersoner gjorde, at der hurtigt kunne iværksættes en koordineret indsats for at afværge et forbud mod dreng omskæring. Det er efter min mening ærgerligt, at denne indsats ikke opstod på samme måde og styrke, da halal- og kosher-slagting blev forbudt i Danmark i 2014. Grunden til, at modstanden ikke blev større, kan være, at en stor gruppe af muslimer gerne må spise kød, der bliver slagtet efter bedøvelse (og ikke uden bedøvelse som jødiske og dele af de muslimske regler foreskriver). Forbuddet i Danmark gjaldt alle dyr uden forudgående bedøvelse med henvisning til Dyreværnsloven. Ikke desto mindre var det et angreb på religionsfriheden, at man for første gang i danmarkshistorien mente, at jødiske og muslimske kostregler måtte vige for dyrenes velfærd uden noget videnskabeligt belæg. Denne indskrænkning blev også kritiseret i Europarådets årlige rapport og af andre menneskerettighedsorganisationer. Forbuddet gælder ikke for importeret kød fra dyr, der ikke er bedøvet inden slagtning.

Da terroren ramte vores synagoge

En reform-rabbiner skrev sådan til mig via Messenger den 15. februar 2015:

Vil gerne række ud til dig og din menighed efter det, der skete i nat (red. Terrorangrebet imod synagogen). Vi er i chok, jeg kendte vagten der blev dræbt og kan slet ikke forstå at sådan noget kan ske i Danmark, men jeg er også bekymret for hvordan folk vil reagere i forhold til muslimer i Danmark.

Vi var alle i chok og sørgede, da angrebene på Krudttønden og Københavns Synagoge fandt sted. Mennesker døde. Familier mistede deres elskede, og danske jøder følte sig endnu mere udsat. For første gang i mit liv mærkede jeg de danske jøders sårbarhed, og det gjorde et stort indtryk på mig. Danske jøder rakte ud og havde ud over den sikkerhedsmæssige hjælp brug for en følelsesmæssige støtte her og nu. Jeg måtte handle, og inden for meget kort tid var der udsendt pressemeddelelser fra flere muslimske organisationer, der tog afstand fra handlingerne. De muslimske fordømmelser kom før statsministerens, hvilket viser, hvor vigtigt det var for danske muslimer at tage afstand. Jeg var med sammen med den nyindsatte overrabbiner, Jair Melchior, og Københavns biskop, Peter Skov-Jakobsen, til fakkeloptøget, hvor titusinder af mennesker deltog. Vi var nogle fra Dansk Islamisk Center, hvor jeg er tilknyttet som imam, der forsøgte at få tilladelse til at arrangere en fredsring rundt om synagogen. Den kom efter ca. en måneds tid, og jeg tog initiativ hertil sammen med bl.a. Niddal El-Jabri, der var primus mo-

tor for hele initiativet. Det rørte mig dybt, at rabbineren i sin Messenger-besked allerede havde udtrykt bekymring for, hvordan almindelige muslimer ville blive behandlet efter terrorangrebet i Danmark. Jeg er af den overbevisning, at had ingen religion har, men religiøse mennesker kan naturligvis godt hade og puste til hadets ild.

Jeg sagde til vores menighed under fredagsprædiken i moskeen efter terrorangrebet, at synagogen også er vores. Der bliver Gud forherliget og påkaldt. Det er et helligt rum for os alle, og muslimer bliver i Koranen mindet om at beskytte de steder, hvor Gud bliver påkaldt. Der er menneskelige, etiske og religiøse grunde til at beskytte religiøse bygninger.

I 2021 udkom Dansk Muslimsk Manifest efter fem års arbejde med denne opfordring til muslimer i Danmark, hvor antisemitisme bl.a. italesættes:

Racisme og antisemitisk had og vold, samt hån af andres religion og guder, er forbudt i Islam. Muslimer skal udbygge dialog og samarbejde med andre religiøse grupper i samfundet. Særligt skal samarbejdet med danske jøder styrkes og ikke overskygges af situationen i Palæstina/Israel. Som religiøse minoriteter i Danmark har vi mange ting til fælles, udover mange fællesnævner i teologi såvel som rituel praksis.

Interteologiske refleksioner

I 2019 mødtes en række præster, en rabbiner og imamer i Danmark til en række studiegruppemøder for at studere hinandens hellige tekster med inspiration fra *scriptural reasoning*-metoden. Coronaepidemien betød imidlertid, at der ikke kunne afholdes flere møder. Der blev brugt *textpacks* fra *scriptural reasonings* hjemmeside, og metoden blev efterlignet. I *scriptural reasoning* handler det ikke om at nå til enighed, men om at udforske tekster og mulige fortolkninger i fællesskab på tværs af religioner og om, hvordan man kan udleve en ”uenighedens etik”. Resultatet er, at deltagerne tit får en dybere og rigere forståelse af egne og andres tekster og forståelser, samtidig med at der bliver dannet værdifulde bånd mellem deltagerne.

Tanken om at komme tæt på de hellige tekster og studere dem sammen er inspirerende og kan få betydning for skriftsynet og den måde, vi ser verden på. Fælles læsninger af hinandens tekster uden at udvande de enkelte oversættelser og fortolkninger kan være med til at give nye indsigter igennem viden og refleksion, samtidig med at nye relationer bliver dannet. Islamisk-Kristent Studieceter (IKS) har siden midten af 1990’erne haft flere teologiske/religionsbaserede studiegrupper med det formål at skabe gensidig respekt og forståelse. Erfaringen fra IKS viser, at der opstår længerevarende og dybe relationer mellem mennesker, når man taler om samfundsrelevante temaer, der har betydning for vores fælles bedste.

Hvad kan en muslimsk-jødisk motorcykelklub?

Der er som nævnt flere eksempler på projekter og andre typer af samarbejde, som bygger på relationer mellem muslimer og jøder i Danmark. Et helt særligt og lidt atypisk projekt er motorcykelklubben MuJu & Co. MC Danmark. Motorcykelklubben blev stiftet i 2019 af en muslim og en jøde og regnes som verdens første motorcykelklub, der har et særligt fokus på muslimer og jøder.

Cirka en tredjedel af klubbens medlemmer identificerer sig hverken som muslimer eller jøder, og alle interesserede kan søge om medlemskab af klubben, uanset

Medlemmer af den muslimsk-jødiske motorcykelklub MuJu & Co. MC Danmark er her samlet foran maskinerne, i midten står Bent Melchior.

religion, etnicitet og køn. Dog skal man have et gyldigt kørekort til motorcykel. Klubben er uafhængig af religiøse, politiske og økonomiske interesser og organisationer.

For medlemmerne handler det om at vise, at muslimer, jøder og andre religiøse og etniske minoriteter kan indgå i brobygning og i aktiviteter, der bygger på tværkulturel dialog, gensidig forståelse, fred, samvær og motorcykler.

MuJu & Co. MC Danmark er opbygget som en traditionel motorcykelklub med en ledelse og rygmærker. Klubbens rygmærker er khamsa/hamsa, også kaldet Fatimas hånd og Mirjams hånd i henholdsvis muslimsk og jødisk tradition. Hånden er et spirituelt og beskyttende symbol, der anvendes i både muslimske, jødiske og gamle kristne samfund.

Klubben arrangerer typisk motorcykelture en gang om ugen i hele sæsonen. En del af disse ture går til særlige lokaliteter, herunder moskeer, synagoger, kirker, begravelsespladser og museer. I 2022 har klubben blandt andet besøgt den tyske interneringslejr Frøslevlejren i Danmark og udryddelseslejren Auschwitz-Birkenau i Polen.

Som med de andre projekter er der efterhånden opstået tætte personlige relationer mellem medlemmerne af klubben. En del medlemmer er således i kontakt med hinanden dagligt og hjælper også hinanden i sammenhænge hinsides motorcykelkulturen.

Vores samarbejde og spændinger

Samarbejdet mellem danske muslimer og danske jøder kommer ikke uden en pris. Flere muslimske organisationer og navngivne muslimer har fra tid til anden kritiseret undertegnede og andre, der samarbejder med jødiske organisationer, for ikke at italesætte elefanten i rummet: Israel-Palæstina-konflikten. De mener f.eks., at jeg sælger ud af principperne om retfærdighed og ordentlighed, hvis ikke jeg konfronterer jøderne med den palæstinensiske befolknings situation. Det vil være naivt at tro, at konflikten/besættelsen kan bagatelliseres i dialogen mellem jøder og muslimer. Jeg har tidligere bl.a. haft flere intense diskussioner med nu afdøde Bent Melchior om konflikten, zionismen og fremtiden for en tostatsløsning. Jeg har ligeledes haft samtaler med mange jøder og palæstinensere, da jeg har besøgt områderne under mine tidligere rejser. I sidste ende kan en løsning alene findes ved at indgå et kompromis, og det kræver samtaler.

Jeg mener, det er nødvendigt, at vi i Danmark i en eller anden form kan tale om den tragedie, det er, at to så tætte befolkningsgrupper ikke kan finde ud af at leve sammen. Vi lever i en tid, hvor vi har hele verdenen i vores hænder igennem vores skærme. Vi er kommet meget tættere på hinanden, og en begivenhed ude i den store verden kan have omfattende implikationer for os i lille Danmark. For mig at se er det vigtigt, at vi kan se konflikten/besættelsen fra begge sider. Hvis vi vil fordømme de mange likvide-

ringer, der sker af palæstinensiske civile og bosættelsernes udvidelser, så må vi også kunne fordømme angrebene på de jødiske civile og det had, der også rettes imod jøder i almindelighed. Civile tab er en tragedie for menneskeheden, og had avler kun had.

Kritikken af samarbejde mellem muslimer og jøder kommer også fra konservative kristne, sekulære ateister, yderligtgående muslimer og jøder, der ikke kan se, hvordan jøder og muslimer (og også muslimer og kristne) kan samarbejde. Fælles for dem alle er tanken om at opretholde én sandhed om, hvordan andre mennesker og religioner er. De vil gerne bruge deres energi på at skabe splid mellem jøder og muslimer og vil gerne forstærke en ”os mod dem”-retorik.

Afslutning

Det var min religion, der hjalp mig ud af min uvidenhed om jøder. Det var Koranens forskrifter og profetens sædvane, der gav mig inspiration til at række ud, forstå og handle. Kapitlet har taget udgangspunkt i min rejse og kendskab til jøder og jødisk liv i Danmark. Jeg har bl.a. beskrevet, hvordan Koranen ser på jøder og jødedommen, hvilke resultater fredelig sameksistens kan mønstre som i Andalusien, og hvordan sufisme har påvirket jødisk pietisme, samt nævnt nogle af de vigtige initiativer, som danske muslimer og danske jøder indgår i. Jeg har beskrevet fortiden og nutiden set fra min vinkel. Den an-

dalusiske model – med nogle modifikationer – kan virke for fremtiden. En fredelig og omsorgsfuld sameksistens er mulig og begynder med at nærlæse de hellige skrifter, der viser vejen for sådan en omsorgsfuld sameksistens mellem jødedom, kristendom og islam. Det næste er handling og at række ud til mennesker med et andet religiøst tilhørsforhold eller livssyn end en selv. Sådanne møderum er essentielle, fordi det er her, den personlige udvikling og udfoldelse sker. Når man møder mennesker, der minder meget om en selv, bliver man ikke udfordret på holdninger og fordomme på samme måde. Det tredje er relationer, som ikke kan pådattes. Vi kan ikke blive venner med alle, og god kemi kan ikke topstyres. Men når nye bekendtskaber eller venskaber opstår og formes, må de plejes. Det sidste er at handle sammen for samfundets bedste. Man kan kalde det for en slags social spiritualitet, hvor man ikke alene viser omverdenen, hvem man har relationer til, men at man engagerer sig i den gode sags tjeneste sammen. Løsning af lokale konflikter, oplysningsarbejde, lektiehjælp, kriminalitetsbekæmpelse, bespisning af hjemløse, eksistentielt omsorgsarbejde osv. kan være eksempler på fælles indsatser.

Danske muslimer kan lære meget fra den jødiske historie og af det at være minoritet i Danmark. Den modstand, som de danske jøder mødte i store dele af deres historie i Danmark, er iøjnefaldende. Fra den korporlige Jødefejde i 1819, hvor jøder blev chikaneret, overfaldet

og deres butikker destrueret, til opståen af københavnske kvarterer med mange jødiske indbyggere og kampen om at få tilladelse til at bygge synagogen i Krystalgade i København viser en lang og sej kamp for at tilegne sig basale menneskerettigheder. Den kamp fortsætter for danske jøder den dag i dag, og danske muslimer er i samme båd.

Først og fremmest kan muslimer låne integrationsnøglen fra danske jøder. Muslimer må og skal lære sproget og dansk kultur at kende. Uden sprog er der ingen samtale og ingen dialog. Uden sprog, intet arbejde og ingen meningsfuld interaktion. Det andet er uddannelse, for det giver adgang til mange muligheder i samfundet for at gøre en forskel, for sig selv og for andre. Det tredje er organisering. De danske jøder er utrolig velorganiserede, og sammenholdet er stærkt. De dansk-muslimske organisationer og foreninger skal komme hinanden mere ved og danne alliancer med både hinanden og andre samfundsgrupper. For det fjerde lever danske jøder i dyb harmoni med dansk kultur og nationalfølelse. Det kan godt være, at de har stor sympati for Israel, men der er ikke et modsætningsforhold mellem de to størrelser for dem. Danske muslimer må også tænke bredere end blot på deres egne specifikke kulturelle og religiøse interesser. Jeg ved, at der er forskel på en minoritet, der har været i Danmark i ca. 400 år, og en muslimsk minoritet på ca. 60 år, men derfor kan muslimer godt tage nogle smutveje, således som mange allerede har gjort. Her har religionen islam spillet

en stor rolle for muslimer, fordi læring af sprog, tilegnelse af uddannelse og arbejde samt bidrag til samfundets fattigste allerede er ret udbredt i den muslimske selvforståelse.

I sidste ende handler det om, hvor meget godhed vi skaber på kloden for hinanden. Vi er en del af noget større, og hvordan ønsker vi egentlig at bidrage til det? Jeg mener, at godhed er noget, vi alle kan være enige om, er en vigtig dyd. Godhed kan defineres og forklares på mange måder, men vi ved alle sammen, hvad det egentlig er, lidt ligesom med ordet ordentlighed.

Lad mig slutte af med en bøn om godhed til alle læsere, jøder og muslimer, kristne og buddhister, hinduer og sikher, ateister og humanister m.fl., med et vers fra Koranen, der signalerer en pluralisme og opfordrer til at kappes om godhed:

...For hver og en af jer har Vi sat en retning og en vej. Hvis Gud havde villet, havde Han gjort jer til ét fællesskab; men Han vil sætte jer på prøve gennem det, som Han har givet jer. I skal derfor stræbe efter at komme først med det gode! Til Gud vender I alle tilbage. Da vil Han underrette jer om det, hvorom I var uenige. (5:48)